

**ХУСУСИЯТҲОИ ЛУҒАВИЮ
СЕМАНТИКИИ ФЕЪЛҲОИ
ТАҒАҲҲУМ ДАР ЗАБОНҲОИ
АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ**

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ
ХАРАКТЕРИСТИКА ГЛАГОЛОВ
ПОНИМАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ
И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ**

**LEXICO-SEMANTIC
CHARACTERISTICS OF THE
VERBS OF UNDERSTANDING IN
ENGLISH AND TAJIK
LANGUAGES**

Раҳматова Манижа Абдураззоқовна, докторанти соли дуҷуми кафедраи тарҷума ва грамматикаи забони англисии МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Гафуров” (Хуҷанд, Тоҷикистон)

Рахматова Манижа Абдураззоковна, докторант второго курса обучения кафедры перевода и грамматики английского языка ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)

Rahmatova Manizha Abdurazzokovna, the second year doctoral student of the department of translation and English grammar of the SEI “KhSU named after academician B. Gafurov” (Khujand, Tajikistan) **e-mail:** manizha.09.98@gmail.com

Мувофиқати байни феълҳои серистеъмоли “understand” дар забони англисӣ ва “фаҳмидан” дар забони тоҷикӣ баррасӣ шудааст, ки барои беиштар дарк кардани қорбурд ва ифодаи мафҳуми тағаҳҳум дар системаҳои муҳталифи забонӣ имкон медиҳанд. Феълҳои тағаҳҳум бо маъноҳои дарк, тафсир ва қабул кардани иттилоот бо ҳамдигар алоқаманданд. Феълҳои тағаҳҳум метавонанд тобишҳои гуногуни маъноӣ дошта бошанд. Масалан, “understand – фаҳмидан” метавонад фаҳмиши умумиро дар назар дошта бошад, дар ҳоле ки “grasp – фаҳмидан” метавонад фаҳмиши амиқтарро нишон диҳад. Таҳлили феълҳои мазкурро ҳам аз нуқтаи назари сохтори мантиқӣ-семантикӣ ва ҳам аз нуқтаи назари сохтори ахборотӣ тасниф кардан мумкин аст. Аз нуқтаи назари мантиқӣ-семантикӣ гуфторҳо ва матнҳоро тавассути муносибатҳои имплицативӣ алоқаманд кардан мумкин аст. Ин навъҳои тағаҳҳумро метавон ба ду гурӯҳ муттаҳид кард: тағаҳҳуми идентификативӣ (ҳаммонанд) ва тағаҳҳуми прагматикӣ.

Калидвожаҳо: феълҳои тағаҳҳум, маънои луғавӣ-семантикии, маънои денотативӣ, маънои сигнификативӣ, муносибати имплицативӣ, тағаҳҳуми интерпретативӣ, тағаҳҳуми прагматикӣ

Рассматривается соответствие между часто употребляемыми глаголами «understand» в английском языке и «фаҳмидан» в таджикском языке, которые позволяют лучше понять использование и выражение понятия “понимание” в разных языковых системах. Глаголы понимания связаны со значениями восприятия, интерпретации и получения информации. Глаголы понимания могут иметь разные значения. Например, “understand – фаҳмидан” может означать общее понимание, а “grasp – фаҳмидан” – более глубокое понимание. Анализ этих глаголов можно классифицировать и с точки зрения лексико-семантической структуры, и с точки зрения информационной структуры. С лексико-семантической точки зрения слова и тексты могут быть связаны посредством имплицативных отношений. Эти типы понимания можно объединить в две группы: идентифицирующее (подобное) понимание и прагматическое понимание.

Ключевые слова: глаголы понимания, лексико-семантическое значение, денотативное значение, сигнификативное значение, имплицативные отношения, интерпретативное значение, прагматическое значение

This article examines the correspondence between the frequently used verbs "understand" in English and "fahmidan" in Tajik, which allow us to better understand the use and expression of the concept of understanding in different language systems. Understanding verbs are associated with the meanings of perception, interpretation and obtaining information. Understanding verbs can have different meanings. For example, "understand - fahmidan" means general understanding, and "grasp - fahmidan" - a deeper understanding. The analysis of these verbs can be classified both in terms of lexical-semantic structure and in terms of information structure. From the lexical-semantic point of view, words and texts can be connected by means of implicative relations. These types of understanding can be combined into two groups: identifying understanding and pragmatic understanding.

Key-words: the verbs of understanding, lexical-semantic meaning, denotative meaning, significative meaning, implicative relation, interpretative meaning, pragmatic meaning

Истилоҳи феълҳои “тафаҳхум” метавонад ба мафҳумҳои мухталифи забоншиносӣ марбут бошад, ки чӣ гуна фикрҳо, ғояҳо ва донишҳо тавассути забон ифода карда ва фаҳмида мешаванд. Дар доираи ин мавзӯ, якчанд ҷанбаҳои феълҳоро, ки равандҳои тафаҳхумро нишон медиҳанд, баррасӣ кардан мумкин аст. Муқоисаи семантикӣ раванDEST, ки дар он маънои калимаҳо (дар мавриди мо феълҳо) барои муайян кардани шабоҳат ва фарқи онҳо дар забонҳои муқоисашаванда таҳлил карда мешавад. Дар ин замина сухан дар бораи феълҳои марбут ба мафҳуми “тафаҳхум” меравад. Ин муҳим аст, зеро дар забонҳои гуногун мафҳумҳо метавонанд бо роҳҳои мухталиф ифода карда шаванд.

Сохтори луғавию маъноӣ ин созмонебӣи вожаҳо ва семантикаи онҳо, инчунин муносибати байни вожаҳо маҳсуб меёбад. Сохтори луғавию маъноии феълҳои тафаҳхум дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба таври зайл ифода мегардад:

Феъли “understand” дар забони англисӣ ва феъли “фаҳмидан” дар забони тоҷикӣ феълҳое мебошанд, ки бештар барои ифодаи тафаҳхум истифода мешаванд.

Вале феълҳои “comprehend”, “perceive” ва дар забони тоҷикӣ “дарк кардан”, “аз худ кардан” феълҳои кам қорбастишудаанд, ки метавонанд ифодаи тафаҳхумро низ дошта бошанд. Бояд тазаққур дод, ки “understand” дар забони англисӣ ва “фаҳмидан” дар забони тоҷикӣ феълҳои асосие мебошанд, ки мафҳуми тафаҳхумро ифода намуда бевосита раванди тафаҳхумро инъикос мекунанд.

Дар мақолаи мазкур мувофиқати байни феълҳои серистеъмоли “understand” дар забони англисӣ ва “фаҳмидан” дар забони тоҷикӣ баррасӣ мешавад, ки барои бештар дарк кардани қорбурд ва ифодаи мафҳуми тафаҳхум дар системаҳои мухталифи забонӣ имқон медиҳанд.

Ҷанбаи назариявии феълҳои тафаҳхум дар забони англисӣ якчанд соҳаҳои асосии марбут ба семантика ва синтаксиси онҳоро фаро мегирад.

Феълҳои тафаҳхум (understand, know, comprehend, grasp) бо маъноҳои дарк, тафсир ва қабул кардани иттилоот бо ҳамдигар алоқаманданд. Феълҳои тафаҳхум метавонанд тобишҳои гуногуни маъноӣ дошта бошанд. Масалан, “understand – фаҳмидан” метавонад фаҳмиши умумиро дар назар дошта бошад, дар ҳоле ки “grasp – фаҳмидан” метавонад фаҳмиши амиқтарро нишон диҳад. Феълҳои тафаҳхум метавонанд монда ё гузаранда бошанд. Онҳо метавонанд қуррақунанда (объект) талаб қунанд ё бидуни он истифода шаванд. Масалан:

I understand it to do so [12, p. 217]. – Ман мефаҳмам, ки ин қорро қардан лозим аст.

You and I understand one another [12, p. 230]. – Ману шумо якдигарро мефаҳмем.

I understand the concept. – Ман мафҳумро мефаҳмам.

I understand. – Ман мефаҳмам.

Феълҳои тафаҳхум ақсар вақт дар қумлаҳои мураккаб истифода мешаванд. Масалан:

You quite understand that the young lady don't ride today [12, p. 223]. – Шумо хуб мефаҳмед, ки чавонзан имрӯз ба асп савор намешавад.

I understand that you are upset [12, p. 187]. – Ман мефаҳмам, ки шумо хафа ҳастед.

Мафҳуми феълҳои тафаҳхум вобаста ба контекст метавонад тағйир ёбад. Масалан, “I understand. – Ман мефаҳмам” метавонад на танҳо дарк кардани иттилоот, балки ҳамдардӣ ё ризоиятро ифода кунад. Истифодаи феълҳои тафаҳхум метавонад аз хоҳиши гӯянда вобаста бошад. Масалан, онҳо метавонанд барои равшанӣ андохтан, тасдиқ ё ифодаи ризоият истифода шаванд. Чанбаи назариявии феълҳои тафаҳхум инчунин муқоисаи истифода ва маънои онҳо бо феълҳои шабеҳи забонҳои дигарро (дар мақолаи мазкур забони тоҷикӣ) дар бар мегирад, ки он метавонад барои ошкор кардани хусусиятҳои фарҳангӣ ва забонии дарки тафаҳхум кумак кунад.

Ҳамин тариқ, чанбаи назариявии феълҳои тафаҳхум дар забони англисӣ доираи васеи муаммоҳои марбут ба маъно, сохтор ва истифодаи онҳоро дар муошират фаро мегирад.

Омӯзиши феълҳои тафаҳхум ва равандро ба он алоқаманд таваҷҷуҳи бисёре аз олимони соҳаҳои гуногун, аз ҷумла забоншиносӣ, равшаншиносӣ ва дигар илмҳоро ба худ ҷалб кардааст. Дар байни онҳо Н. Хомский, яке аз бонуфузтарин забоншиносони асри XX маҳсуб ёфта, назарияи ӯ дар бораи забон ва грамматика барои дарки нақши онҳо дар забон мавқеи муҳим доранд. Пажӯҳишҳои Н.Хомский инчунин ба сохтори забон ва равандро когнитивӣ, ки бо тафаҳхум робитаманданд, бахшида шудаанд [7, с. 258].

Ҷ. Сёрл забоншиносии машҳур навъҳои гуногуни амалҳои нутқиро, аз ҷумла индикативӣ (тасдиқ) ва императивӣ (амру фармон)-ро ҷудо мекунад. Дар тадқиқоти худ Ҷ. Сёрл инъикоси ҳолати рӯҳиро тавассути ифодаҳои забонӣ нишон медиҳад, ки ба андешаи ӯ феълҳои тафаҳхум метавонанд барои тавсифи ҳолати рӯҳии гӯянда истифода шаванд, масалан, вақте ки ӯ мегӯяд: “Ман инро мефаҳмам”. Ба андешаи ӯ феълҳои тафаҳхум метавонанд ҷузъи ҷунин амалҳое бошанд, ки гӯянда дар бораи он на танҳо иттилоот медиҳад, балки фаҳмиш ё эътиқоди худро изҳор мекунад [3, с. 96].

А.А. Уфимсева дар тадқиқоти худ қайд мекунад, ки феълҳои тафаҳхум дар контекстҳои мухталиф истифода мешаванд ва маънои онҳо вобаста ба вазъият метавонад тағйир ёбад, чунки омилҳои прагматикӣ низ ба тафсири ин феълҳо таъсир мерасонанд [6, с. 81].

Ҳамин тариқ, бояд қайд кард, ки таърифҳои маъмулии феълҳо моҳияти ҳақиқӣ ё маънои пурраи онҳоро инъикос намеkunанд, ки ин боиси фаҳмиши нопурра ё таҳрифшудаи онҳо мегардад. Андешаи аксари муҳаққиқонро дар бораи он, ки маънои денотативии феълҳои тафаҳхум номуайянии худро дорад метавон, дастгирӣ намуд [2, с.220], [6, с.92]. Аммо ин номуайяний мавҷудияти маънои денотативиро рад намекунад ва муаммои асосӣ – ин дуруст муайян кардани маъно буда, дар ин равандро ба назар гирифтани маълумоти луғатӣ низ хело муҳим аст.

Дар «Луғати энциклопедии лингвистӣ»-и зери таҳрири В.Н. Яртсева калимаи “денотат” (аз забони латинӣ “denotatum” – предмети ишорашуда) нишон медиҳад, ки он ба мафҳуми ишорашуда далоят мекунад [2, с. 120]. Яъне, вақте ки дар бораи калима ҳарф мезанем, денотат он чизест, ки ин калима дар олами воқеӣ ба он ишора мекунад. Инчунин, денотат метавонад на танҳо як объекти мушаххас, балки як гурӯҳи пурраи ашё ё падидаҳоро дошта бошад, ки онҳоро бо ин калима номгузорӣ кардан мумкин аст. Масалан, калимаи “дарахт” метавонад дарахтони гуногун (дарахтҳои себ, санавбар ва ғ.), инчунин ҳосиятҳои онҳо (сабз, баланд) ё муносибатҳои онҳоро (дарахт дар ҷангал) дар назар дошта бошад. Ҳамин тариқ, маънои денотативӣ на танҳо як предмет, балки гуногунрангии зиёди ашё ва мафҳумҳое мебошад, ки бо калимаи мушаххас алоқаманд карда мешаванд [2, с. 129].

И.А. Стернин мегӯяд, ки ҷузъи денотативӣ маънои аслии аксари калимаҳост. Ин чизҳои мушаххасе мебошанд, ки мо дида метавонем (“миз” объекти воқеӣ аст). Ин ғояҳои абстрактӣ

мебошанд, ки онҳоро дида наметавонем (“озодӣ” мафҳум аст, на объекти физикӣ). Чузӣ денотативӣ барои пайваст кардани калимаҳо ба олами воқеӣ кӯмак мекунад, ҳоҳ он чизӣ объективӣ, яъне, ашӯ ё субъективӣ – эҳсосот ва таассурот бошад [5, с. 138].

Таҳлили феълҳои мазкур ба туфайли мавҷудияти луғатҳое, ки аз ҷониби мутахассисон тартиб дода шудаанд, имконпазир аст. Барои нишон додани сохтори лексикӣ-семантикӣ феълҳои тафаҳҳум аз истилоҳоти пешниҳодкардаи В.И. Стасенко, ки сатҳҳои мухталифи тафаҳҳумро тавсиф кардааст, метавон истифода кард.

Ҳама гуна ахбори шифоҳиро шунаванда аз фаҳмиши дарки он оғоз мекунад, ки он дарк кардан ва аз худ кардани иттилоотро дар назар дорад. Баъдан вай ба тафаҳҳуми маъноӣ (сигнификативӣ) мегузарад, ки дар рафти он аввал дарки маъноӣ калимаҳои алоҳида, ибораҳо, ҷумлаҳо ва ибораҳои мураккабтар амалӣ мегардад. Тафаҳҳум дар сатҳи маъно дарк кардани, масалан, калима, ибора ё ҷумлаи пурраи тасодуфӣ бидуни ба назар гирифтани контексти коммуникативӣ ё вазъияти шундашударо дар бар мегирад. Раванди тафаҳҳум аз сатҳи маъноии забон оғоз шуда, бо амале анҷом меёбад, ки тафаҳҳумро инъикос мекунад [4, с. 50].

Ба андешаи муҳаққиқи феълҳои тафаҳҳум В.И. Стасенко, тафаҳҳумро ҳам аз нуқтаи назари сохтори мантиқӣ-семантикӣ ва ҳам аз нуқтаи назари сохтори ахборӣ тасвиф кардан мумкин аст. Аз нуқтаи назари мантиқӣ-семантикӣ гуфторҳо ва матнҳоро тавассути муносибатҳои имплицативӣ алоқаманд кардан мумкин аст [4, с.50].

Муносибатҳои имплицативӣ робитаҳои мантикӣ ё семантикӣ гуфтор мебошанд, ки дар онҳо як гуфтор (натиҷа) аз дигараш (шарту сабабҳо) бармеояд. Ин муносибатҳо аксаран дар шакли “агар... пас...” ифода мешавад, ки гуфтаҳои аввал шарт ва дуюм натиҷа ё ҳулосае аст, ки аз он шарт бармеояд. Истилоҳи “имплицатсия”-ро бори аввал ба забоншиносӣ солҳои 70-уми асри XX Ҳ.П. Грис ворид кардааст. Дар асари худ “Мантиқ ва гуфтугӯ” (1975) ӯ мафҳуми имплицатсияро пешниҳод намуда, инчунин фарқиятҳои байни маъноӣ “мантиқӣ”-и гуфтор ва он чизеро, ки дар заминаи муошират дар назар дорад, таъкид менамояд [8, с. 305].

В.И. Стасенко мафҳуми тафаҳҳуми баҳодиҳии вазъиятро пешниҳод мекунад, ки ба огоҳӣ аз вазъияти кунунӣ ва оқибатҳои он дахл дорад ва аз тафаҳҳуми контекстуалӣ, ки ба маъно дахл дорад, фарқ мекунад [4, с. 50]. Инчунин В.И. Стасенко ибраз медорад, ки «Азбаски самти арзишҳои мо ба ҳақиқат, неқӣ, зебӣ ва манфиат – ба ҷӣ гуна қабул кардани тафаҳҳум таъсир мерсонад, чунин тафаҳҳумро метавон тафаҳҳуми эпистемикӣ номид» [4, с. 61]. Қобилияти фаҳмидани одамон бо тафаҳҳуми арзишҳои онҳо алоқаманд аст.

Дар маҷмӯъ якчанд намуди тафаҳҳумро ҷудо кардан мумкин аст, ки зӯҳуроти гуногуни фаъолиятро тавсиф мекунад. Ин намудҳои тафаҳҳумро метавон ба ду гурӯҳ муттаҳид кард: тафаҳҳуми идентификативӣ (ҳаммонанд) ва тафаҳҳуми прагматикӣ. Тафаҳҳуми идентификативӣ метавонад шакли забонӣ, маъно ё ҳадафи гуфтор ва арзёбии ҳудӣ вазъияте, ки муошират дар он қарор дорад муайян кунад, тафаҳҳуми прагматикӣ бошад бо малака ва дониш робитамаанд аст [4, с. 61].

Дар луғати А.С. Ҳорнби ба феъли “understand” (фаҳмидан) чунин таърифҳо дода шудааст:

1. а) доништан, (фаҳмидан, дарк кардан)-и маъно, хусусият, рақамҳо, масъалаҳо ва ғ. Масалан:

You don't understand (realize) what a difficult position I am in. – Шумо намефаҳмед (дарк намекунад), ки ман дар ҳолати душвор қарор дорам.

I cannot understand his robbing his friend (when he robbed his friend). – Ман намефаҳмам, ки ӯ дӯсташро ғорат кардааст (вақте ки ӯ дӯсташро ғорат кард).

It's easy to understand his anger (why he was angry). – Фаҳмидани он ки ӯ хашмгин буд осон аст (чаро ӯ хашмгин буд).

1. б) фаҳмонидан, ба суҳанони касе равшанӣ андохтан. Масалан:

Can make himself understood in Russian. – Бо забони русӣ фаҳмонида тавонистан.
(Now) understand me. – Шумо ҳам (акнун) маро фаҳмед. – Иборае, ки аксар вақт пеш аз огоҳӣ ё таҳдид истифода мешавад.

Understand one another. – Якдигарро фаҳмед. – байни ду нафар, тарафҳо.

1. с) аз фикру ақида, ҳиссиёт ё хоҳиши ҳамдигар қомилан огоҳ будан. Масалан:

The employers and workers have not reached an agreement yet, but at least they understand one another. – Корфармоён ва коргарон ҳанӯз ба созиш наомадаанд, вале ақаллан якдигарро мефаҳманд.

2. Омӯхтан (аз маълумоти гирифташуда), ҳулоса баровардан, ҳамчун қизи муқаррарӣ қабул кардан. Масалан:

I understand that you are now married. – Ман мефаҳмам, ки шумо ҳоло оиладоред.

I understood him to say that he would cooperate. – Ман фаҳмидам, ки ӯ гуфтааст, ки ҳамкорӣ мекунад.

3. Аниқ кардани (калима ё ибора) дар фикри худ [13, с. 447].

Масалан: дар ҷумлаи

He is taller than I. – Ў баландтар аз ман. – феъли "am" пас аз «I»-ро "He is taller than I am" бояд фаҳмид.

Қисми асосии луғат аз мисолҳои тавсифӣ иборат аст, ки маъноҳои хусусии феъли "understand (фаҳмидан)" ва инчунин маъноҳои гуногуни лексикӣ семантикӣ онро шарҳ медиҳанд.

Аз таърифҳои дар боло овардашуда маълум мешавад, ки феъли "understand (фаҳмидан)" дорои се маъноӣ асосии лексикӣ семантикӣ мебошад:

а) маъноӣ тафсири, яъне – донишҳои маъно, табиат, тавзеҳот ва ғ. Масалан:

He didn't understand what I said. – Ў чӣ гуфтаниро нафаҳмид.

б) маъноӣ имплицативӣ, яъне, омӯхтан (аз маълумоти гирифташуда), ҳулоса кардан, қабул кардан. Масалан:

"Am I to understand that you refused? – Ман бояд фаҳмам, ки шумо рад мекунед?

Дар ҷумлаи мазкур мисоли маъноӣ имплицативӣ оварда шудааст, зеро тахмин кардан мумкин аст, ки тамоми рафтори пештараи ӯянда, аз ҷумла рафтори вербалии ӯ барои чунин ҳулосабарорӣ имконият медиҳад.

в) маъноӣ эпистемикӣ, яъне огоҳ будан аз фикру ақоид, ҳиссиёт ва нияти якдигар. Масалан:

A good teacher must understand children. – Муаллими хуб бояд кӯдаконро фаҳмад.

Таърифҳои феъли "understand (фаҳмидан)"-ро аз рӯи луғати А.С. Ҳорнби метавон ба таври зерин тасниф кард:

1. Маъноӣ тафсири (интерпретативӣ) – маъноест, ки ба ибора, матн ё вазъият дар ҷараёни тафсири он дода мешавад ва он аз вазъияте, ки муошират дар он сурат мегирад, инчунин аз таҷрибаи шахсӣ, дониш ва дарки тарҷумон вобаста аст.

2. Маъноӣ имплицативӣ – маъноӣ ниҳонӣ ё дар назардошташуда аст, ки мустақиман ё ба таври возеҳ ифода нашуда, онро аз контекст ё вазъият ҳулоса кардан мумкин аст. Он чунон маъноест, ки ҳананда ё шунаванда дар асоси ишораҳо, робита ё муносибатҳои байни ғояҳо, эҳсосот ё ҳодисаҳо ё таҷрибаи қаблӣ фаҳмида метавонад.

3. Маъноӣ прагматикӣ – маъноӣ калима ё гуфторест, ки ба мазмуни муошират, нияти ӯянда ва дарки шунаванда вобаста аст. Он нозуқиҳоеро аз қабилӣ оҳанг, вазъият ва муносибатҳои иҷтимоӣ дар бар мегирад, ки ба тафсири гуфтор таъсир мерасонанд.

Ақнун барои муқоиса тавсифи феъли "understand (фаҳмидан)"-ро аз рӯи ифодаи маъноҳои лексикӣ-семантикӣ аз луғати П.Лонгман баррасӣ менамоем.

Ин феъл дорои панҷ маъноӣ лексикӣ-семантикӣ аст:

1) донистан ё гирифтани маънои чизе. Масалан:

Do you understand the idea? – Оё шумо идеяро мефаҳмед?

I can't understand modern art. – Ман санъати муосирро дарк карда наметавонам.

Дар ин ҷо маънои умумии феъли “understand (фаҳмидан)”-ро пешниҳод мекунад, ки ҳам дар системаҳои семантикӣ ва ҳам дар дигар соҳаҳо тафсири ва идентификативӣ маҳсуб меёбад.

2) донистан ё аз наздик эҳсос кардани (шахс, эҳсосот ва ғ.). Масалан:

I understand how you feel. – Ман мефаҳмам, ки шумо чӣ гуна эҳсос доред. Дар ин ҷо феъли “understand (фаҳмидан)” маънои имплицативиро дар назар дошта эҳсосотро ифода мекунад.

3) огоҳ будан; дарк кардан (дар бораи чизе). Масалан:

I understand you are coming to work for us. – Ман мефаҳмам, ки шумо барои мо кор мекунед.

Дар ин маврид феъли “understand (фаҳмидан)” маънои вазъиятӣ (ситуативӣ)-ро ифода мекунад.

4) доштан ё доварӣ кардан (ҳамчун маъно). Масалан:

By 'children' it's understood (that) they mean people under 14. – Аз “кӯдакон” фаҳмида мешавад, ки онҳо одамони то 14-соларо дар назар доранд.

Дар мисоли мазкур бошад, феъли “understand (фаҳмидан)” маънои сигнификативиро ифода мекунад.

5) фаҳмонидан, маънои суханони касеро анику равшан фаҳмонидан [14, с. 680].

Дар ин маврид бошад, феъли мазкур маънои тафсириро дорад.

Ҳамин тариқ, дар луғати П.Лонгман маъноҳои зерини феъли “understand (фаҳмидан)”-ро ҷудо кардан мумкин аст: маънои тафсири, маънои вазъиятӣ ва маънои прагматикӣ.

Дар асоси таърифҳои дар боло зикршуда аз луғатҳои мавриди баррасӣ ба чунин қарор омадан мумкин аст, ки ҳамаи онҳо маънои тафсириро дар бар мегиранд. Маънои вазъиятӣ ва имплицативӣ низ қайд шудааст (дар ду луғат). Маънои прагматикӣ дар таърифи феъли “understand (фаҳмидан)” мавқеи на он қадар муҳим дорад.

Ба шарҳи феъли “фаҳмидан” (understand) дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” [19, с. 22] назар меандозем:

1. Дарк кардан, дарёфтани чизеро бо ақлу ҳуш. Масалан:

Фирӯза маънии нигоҳи ӯро фаҳмида гуфт: Мешиносам, нозири корҳои дохилӣ [10, с. 22].

Ман аз ҷои таъин фаҳмидам, ки ба кори мо аз давлатҳои хориҷӣ дастӣ ёрӣ дароз мешавад [10, с. 43].

2. Пай бурдан, пайхаст намудан [19]. Масалан:

Баъд аз қадре ором гирифтани фаҳмидам, ки дастам ҳанӯз сӯзиш карда истодааст ва ба пеши рӯшноии гулҳан бурда дидам, ки як қабат пӯшташ ба узангу часпида қанда будааст [9, с. 81].

Баъд аз он, ки шоир будани ӯро фаҳмидам, муҳаббати ман нисбат ба ӯ аз ҳад зиёд афзуда буд [9, с. 142]. – When I learned that he was a poet my admiration for him knew no bounds [11, с. 143].

Аз мисолҳои овардашуда маълум мегардад, ки мувофиқи “Фарҳанги забони тоҷикӣ” феъли “фаҳмидан” (understand) чунин маъноҳои асосии лексикӣ-семантикӣ тафаххумро дорааст:

1) Дарк кардан, дарёфтани чизеро бо ақлу ҳуш, яъне фаҳмидани маънои чизе, маънои калима ё амал, фаҳмидани чизе. Маънои асосии феъли “тафаххум” ва тамоми силсилаи синонимҳои он маънои сигнификативиро муайян мекунад.

2) Пай бурдан, пайхаст намудан. Дар ин маврид феъли “фаҳмидан” маънои вазъиятиро ифода мекунад.

Ҳамин тавр, аз рӯйи “Фарҳанги забони тоҷикӣ” [19, с. 22] чунин маъноҳои феъли “фаҳмидан” (understand)-ро ҷудо кардан муҳим аст: маънои тафсири ва маънои вазъиятӣ.

Таърифҳои феъли “фаҳмидан” (understand)-ро дар “Фарҳанги форсӣ”-и Муин [18, с.25-89] баррасӣ мекунем:

“Фаҳмидан” – fahm-idan (ф. – ф. – фаҳм) – фаҳмид, фаҳмад, хоҳад фаҳмид, бифаҳм, фаҳманда, фаҳмида:

1) Дарёфт кардан, дарёфттан

Ин ҷавоб барои кушодани “сирри ғарч-ғарч”-и кафш роҳбарӣ кард, чунки дар он мадраса Мулло Қамар ном як муллои тотори қазонӣ буд, ки аз вай пурсида ин сирро фаҳмидан осон намуд [9, с. 258].

Аммо молҷаронон аз имову ишорати деҳқонон фаҳмиданд, ки ӯ дар ин ҷеғ задан нияти бад дорад, молҳои худро ронда ба ҳар тараф пароканда шуда рафтанд [9, с.186].

Инҳо ҳам воқеаи даҳшатаңгези аз сар гузаронидаистодашонро аранг-аранг мефаҳмиданд, аммо наметарсиданд ё ин ки худро нотарс нишон додан меҳостанд [9, с. 330].

2) Идрок кардан

Барои фаҳмидани сабаби ин интизорӣ тафсилоти зеринро гӯш кардан лозим аст. Барои фаҳмидани мунозираи байни худ эзоҳи зеринро мутолиа фармояд [9, с. 209].

Ман, ки дар фаҳмидани маънии калимаҳо ва муносабати номҳо ба соҳибонашон ҳавас доштам, аз ӯ пурсидам [9, с. 288].

Бо вучуди ин, барои дурусттар фаҳмидани ин ноодамгарии ӯ ба модаркалонам гуфтам [9, с. 281].

Рӯзе барои фаҳмидани ҳақиқати ҳол Мулло Абдусалом Мулло Қамарро дар ҳучраи худ зиёфат кард [9, с. 260].

Дар “Луғатномаи Деҳхудо” [15, с. 2143] ба феъли “фаҳмидан” (understand) чунин таъриф дода шудааст:

Фаҳмидан:

1) Дарёфт кардан, дарёфттан, идрок кардан

Модар ва акаам баъд аз дубора омадани амак фаҳмиданд, ки падар мурдааст ва додаронам бошанд, баъд аз рӯз шудан фаҳмиданд [9, с.171].

Чунки ӯ маънии баъзе шеърҳо, ки фаҳмидани он ба донишмандон ягон воқеа мавқуф аст, медонист [9, с.141].

2) Пай бурдан ба чизе

Лекин ҳокимон ба меҳнати ҳалол роҳ наметаханд. Ҳамин ки фаҳмиданд, ман дар хонаам ҳастам, омадан мегиранд, маро меҷӯянд [9, с. 299].

3) Ҳис кардан [15, с. 2143].

Модарам бояд барои фаҳмидани ин вазъияти падар бошад, ки аз вай пурсид [9, с. 78].

Ин мӯйсафеди пурдида дар фаҳмидани замири дили одамон тоӣ надорад [9, с. 392].

Ҷумлаҳои дар боло овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар “Фарҳанги форсӣ”-и Муин ва “Луғатномаи Деҳхудо” феъли “фаҳмидан” (understand) маъноҳои зерини лексико-семантикии тафахҳумро ифода мекунанд.

3) Дарёфттан, идрок (дарк) кардани чизе, яъне фаҳмидани маънои чизе, маънои калима ё амал. Маънои асосии феъли «тафахҳум» ва тамоми силсилаи муродифҳои он маънои сигнификативиро муайян мекунанд.

4) Пай бурдан, пайхаст намудан, ҳис кардан. Дар ин маврид феъли “фаҳмидан” (understand) маънои вазъиятро ифода мекунанд.

Ҳамин тавр, аз рӯи ин ду фарҳанги мазкур низ маъноҳои феъли “фаҳмидан” (understand)-ро ба таври зайл чудо метавон кард: маънои тафсири ва маънои вазъиятӣ.

Барои қиёс кардан феъли “understand (фаҳмидан)” ба Фарҳанги англисӣ – тоҷикии А. Мамадназаров рӯй меоварем:

Феъли “understand (фаҳмидан)” дар ин луғат дорои панҷ маънои лексикӣ-семантикӣ аст:

1. Фаҳмидан, дарк кардан, дарефтан, сарфаҳм рафтан: to understand the question – саволро фаҳмидан;

2. Ошно будан, мағзи чизеро доништан, иттилоъ додан, сарришта доштан;

3. Пиндоштан, фарз кардан, дар назар доштан: What do you understand by this? Бо ин шумо чиро дар назар доред?

4. Натиҷа гирифтани, бардошт кардан: No one could understand that from my words. – Аз суханони ман касе чунин бардошт накард.

5. Шарт бастан, қарордод бастан [16, с. 849].

Ҳамин тариқ, дар ин луғат маъноҳои лексикӣ-семантикӣ оварда шудааст ва он маъноҳо ба таври зайл тасниф шудаанд:

1. Маъноҳои лексикӣ-семантикӣ феъли тафаҳҳум се маъноро дар бар мегирад:

а) фаҳмидани маънои он чизе, ки дар бораи он сухан меравад ё гуфта мешавад, яъне тафаҳҳуми идентификативиро ифода мекунад.

б) маҳорати забондонӣ шаҳодат медиҳад, ки тафаҳҳуми модалиро дар назар дорад.

в) фаҳмидани тарзи тафаккур, ҳолат, кайфият ва ғ. шахси дигар, кирдор, ният ва хоҳиши ӯро инъикос мекунад, яъне тафаҳҳуми тафсириро ифода мекунад.

2. Аз чизе огоҳ будан, чизеро фаҳмида тавоништан, касе ё чизеро доварӣ карданро ифода карда, дорои маънои прагматикӣ мебошад.

Ҳамин тавр, таърифҳои феъли “understand (фаҳмидан)”-ро дар “Фарҳанги англисӣ – тоҷикӣ”-и А. Мамадҷаев [16] ба таври зерин тасниф кардан мумкин аст: маънои тафсири, маънои эпистемикӣ ва маънои прагматикӣ.

Ақнун барои муқоиса кардан феъли “фаҳмидан”-и забони тоҷикиро баррасӣ мекунам. “Фарҳанги тоҷикӣ – англисӣ” [17, с. 683] таърифҳои зерини феъли «фаҳмидан»-ро пешниҳод мекунад:

Феъли “фаҳмидан” низ дорои панҷ варианти лексикӣ-семантикӣ аст:

1. фаҳмидан, дарк кардан (to understand, to realize):

Ман ҳақ надорам! Гапиро мефаҳмед ё не! – Can't you understand! I'm not authorized?

Шумо гапи маро мефаҳмед? – Do you realize what I am saying?

2. фаҳмидан, пайдо кардан, маълум шудан; барои фаҳмидан, маълум шудан (to figure out, to gain an understanding of);

3. фаҳмидан, муайян кардан, маълум гаштан (to find out, to determine, to ascertain):

Рафта асли масъаларо фаҳмед. – Go and find out what the problem is.

4. фаҳмидан, пурсиш кардан, барои фаҳмидан кӯшиш кардан (to inquire about, to try to find out);

5. фаҳмида гирифтани, тахмин кардан (to guess): фаҳмидан, аз чизе огоҳ шудан (to find out, to become aware of something) [17, с. 870].

Ақнун метавон ба вариантҳои лексикӣ-семантикӣ феъли “фаҳмидан” назар андохт:

1. Фаҳмидани маънои чизе, маънои сухан ва амали касе, яъне тафаҳҳуми сигнификативиро муайян мекунад.

2. Фаҳмидан, дарк кардан, яъне мисолҳоеро дар бар мегирад, аз қабилӣ “фаҳмидани қонунҳои олам” ва “фаҳмидани одамон, заъфҳои онҳо” ва дорои маънои эпистемикӣ-прагматикӣ мебошад, ки қобилияти дарк кардани самтҳои арзишманди шахсро дар назар дорад ва онро инчунин тафаҳҳуми идентификативӣ ва тафсири ном мебаранд.

3. Дар бораи касе ё чизе фаҳмиш ва ё маълумот доштан, яъне мисолҳоеро дар бар мегирад, аз қабилӣ “сухани касеро фаҳмидан”, “санъатро фаҳмидан”, “ҳамдигарро хуб фаҳмидан”. Дар ин ҷо “сухани каси дигарро фаҳмидан” дарки тафсири, “фаҳмидани санъат” ба тафаҳҳуми касбӣ прагматикӣ ва “якдигарро хуб фаҳмидан” ба тафаҳҳуми эпистемикӣ ишора мекунад.

4. Фаҳмидани чизе, тафсири чизе, яъне маънои тафсири дорад, чунонки дар мисоли “Ин ибораро чӣ тавр бояд фаҳмид?”.

Ҳамин тарик, таърифиҳои феъли “фаҳмидан” дар “Фарҳанги тоҷикӣ – англисӣ” (А. Мамадназаров)-ро [17] ба таври зерин тасниф кардан мумкин аст: маънои тафсири ва маънои прагматикӣ.

Ҳамин тавр, дар асоси таърифиҳои дар луғатҳои таҳлилшуда ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки ҳамаи онҳо се навъи асосии маънои тафаҳхумро дарбар мегиранд: тафсири, эпистемикӣ-прагматикӣ ва прагматикӣ.

Маънои тафсири ба тафаҳхум ва тафсири иттилоот марбут аст, ки он имкон медиҳад, ки контекст ва маънои он чизеро, ки гуфта мешавад ё навишта шудааст, фаҳманд.

Маънои эпистемикӣ-прагматикӣ қобилияти дарк ва тафсири самтҳои арзишро дар бар мегирад.

Маънои прагматикӣ ба дониш ва малақаҳои мушаххасе дахл дорад, ки барои фаҳмидани соҳаҳои муайян, ба монанди санъат ё забонҳои махсус заруранд.

Ҳамин тавр, ҳар се навъи маънои гуногунҷабҳа ва мураккаби тафаҳхумро таъкид мекунад, ки барои пурра дарк кардани забон ва муошират бояд ҳамаи ин ҷанбаҳоро ба назар гирифт, зеро онҳо барои беҳтар фаҳмидани маъно ва нияти ҳамсухбат кумак мекунанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики / В.Г. Гак. – Москва, 1972. – С. 375-389.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Главный редактор В.Н. Ярцева. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 688 с.
3. Серль Дж. Природа интенциональных состояний / Серль Дж. // Философия. Логика. Язык. – Москва: Прогресс, 1987. – С. 96-126.
4. Стаценко В.И. Структурно-семантические и прагматические свойства глаголов understand, realize, see: дисс. канд. фил. наук / В.И. Стаценко. – Пятигорск: ПГПИИЯ, 1994. – 181 с.
5. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж: Directmedia, 2001. – 289 с.
6. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка / А.А. Уфимцева. – Москва: Наука, 1968. – 272 с.
7. Хомский Н. Синтаксические структуры / Н. Хомский // Новое в лингвистике. Вып. II. – Москва, 1962. — С. 412-527.
8. Grice H.P. Logic and conversation // Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1991. - P. 305-315
9. Айни С. Куллиёт. Ҷилди 6. Ёддоштҳо. Қисми 1 ва 2. – Душанбе: Наишрдавтоҷ, 1962. – 414 с.
10. Икромӣ Қ. Тахти воҷғун. Қисми сеvuми романи сегонаи “Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро”. – Душанбе, 1989. – 336 с.
11. Aini S. Reminiscences. V.6. – Dushanbe, 1962. - 414 p.
12. Dickens Ch. Great Expectation. – Mineol, New York: Dover Publication, INC., 2001. – 256 p.

Список лексикографических источников

13. Hornby H.S. Oxford Student's Dictionary of Current English. – Moscow-Oxford, 1984. – 770 p.
14. Longman P. Active Study Dictionary of English., England. -1978. -1056 p.
15. Деҳхудо А. Фарҳанги мутаваассити Деҳхудо Дар 2 ҷилд. Ҷ. II. -Техрон, 1390. – 1619-3224с.
16. Мамадназаров А. Standard English-Tajik dictionary. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 1016 с.
17. Мамадназаров А. Фарҳанги тоҷикӣ-англисӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 1079 с.

18. Муин М. Фарҳанги форсӣ. Дар шаш ҷилд. Ҷилди II. – Теҳрон: Амири Кабир, 1375. – 1477-2774с.
19. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд. Ҷ. II. Зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 948 с.

REFERENCES:

1. Gak V.G. On the Problem of Semantic Syntagmatics // Problems of structural linguistics / V.G. Gak. - Moscow, 1972. - PP. 375-389.
2. Linguistic Encyclopedic Dictionary / Chief editor V.N. Yartseva. - Moscow: Soviet encyclopedia, 1990. - 688 pp.
3. Searle J. The Nature of Intentional States / Searle J. // Philosophy. Logic. Language. - Moscow: Progress, 1987. - PP. 96-126.
4. Statsenko V.I. Structural-Semantic and Pragmatic Properties of the Verbs Understand, Realize, See: diss. cand. phil. sciences / V.I. Statsenko. – Pyatigorsk: PGPIYA, 1994. – 181 pp.
5. Sternin I.A. Introduction to Speech Impact / I.A. Sternin. – Voronezh: Directmedia, 2001. – 289 pp.
6. Ufimtseva A.A. Word in the Lexical-Semantic System of Language / A.A. Ufimtseva. - Moscow: Nauka, 1968. – 272 pp.
7. Khomsky N. Syntactic Structures / N. Khomsky // New in linguistics. Issue II. – Moscow, 1962. — PP. 412-527.
8. Grice H.P. Logic and Conversation // Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1991. - PP. 305-315
9. Aini S. Kulliyot. Volume 6. Yoddoshto. Volume 1 - 2. – Dushanbe: Nashrdavtoj, 1962. – 414 pp.
10. Ikromi J. Takhti Vozhgun. – Dushanbe, 1989. – 336 pp.
11. Aini S. Reminiscences. V.6. – Dushanbe, 1962. - 414 pp.
12. Dickens Ch. Great Expectation. – Mineol, New York: Dover Publication, INC., 2001. – 256 pp.

LIST OF LEXICOGRAPHIC SOURCES

13. Hornby H.S. Oxford Student's Dictionary of Current English. – Moscow-Oxford, 1984. – 770 rub.
14. Longman R. Active Study Dictionary of English., England. -1978. -1056 rub.
15. Dehkhudo A. Average Dehkhudo Dictionary. In 2 volumes. V. II. -Tehron, 1390. – 1619-3224pp.
16. Mamadnazarov A. Standard English-Tajik dictionary. – Dushanbe: Er-graph, 2021. – 1016 pp.
17. Mamadnazarov A. Tajik-English Dictionary. – Dushanbe: Er-graph, 2021. – 1079 pp.
18. Muin M. Persian Dictionary. In 6 volumes. V. II. – Tehan: Amiri Kabir, 1375. – 1477-2774pp.
19. Tajik Dictionary (from the X-th century to the beginning of XX-th century). In 2 volumes. V. II. (M.Sh. Shukurov, V.A. Kapranov, R. Hoshim, N.A. Masumi) - Moscow: Soviet Encyclopedia, 1969. - 948 pp.